

Tyrimo „Moterys ir vyrai Lietuvos visuomenėje – 2014“ apžvalga

2014 metų liepos mėnesį, Socialinių inovacijų fondas, įgyvendindamas Valstybinę moterų ir vyrų lygių galimybių 2010-2014 metų programą, atliko moterų ir vyrų padėties pokyčių visose srityse išplėstinį lyginamąjį poveikio vertinimą “Moterys ir vyrai Lietuvos visuomenėje – 2014”.

Šio vertinimo tikslas buvo atlikti moterų ir vyrų padėties pokyčių visose srityse išplėstinį tyrimą, įvertinti Valstybinių 2003-2004 m., 2005-2009 m., 2010-2014 m. moterų ir vyrų lygių galimybių programų įgyvendinimo rezultatus bei poveikį, lyginant su ankstesniais tyrimais “Moterys Lietuvos visuomenėje”.¹ Atlikto tyrimo rezultatai buvo palyginti su ankstesnių, 1994-ųjų, 2000-ųjų ir 2009-ųjų metų, tyrimų rezultatais, o tai savo ruožtu sudarė galimybę stebėti, kaip keičiasi Lietuvos gyventojų nuostatos lyčių lygybės srityje.

Tyrimui atlikti buvo remiamasi daugialype-kompleksine metodologija, įtraukiančia tiek kokybinius, tiek kiekybinius tyrimo metodus ir leidžiančia plačiai išmatuoti bei įvertinti moterų ir vyrų padėties pokyčius darbo rinkoje, versle, švietime ir moksle, sprendimų priėmimo ir politikoje. Pagrindinis tyrimo duomenų šaltinis – nacionalinė reprezentatyvi Lietuvos vyrų ir moterų apklausa, kuomet atsitiktinės atrankos būdu buvo apklausti 1002 nuolatiniai 15-74 metų Lietuvos gyventojai: 566 moterys ir 436 vyrai.

Moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimas: Užimtumas ir nedarbas

Moterų ir vyrų lygybės situacijos Lietuvoje pokyčių vertinimo rezultatai atskleidė, kad Lietuvos moterų ir vyrų užimtumui, nedarbui ir lyčių lygybei didelę įtaką darė ekonominė recesija, kurios metu atotrūkis tarp moterų ir vyrų užimtumo, nedarbo, atlyginimo ir skurdo sumažėjo. Bet lyčių lygybės pažanga nebuvo pasiekta, nes šie pokyčiai įvyko dėl sumažėjusio užimtumo, didesnio nedarbo ir ženkliai sumažinto atlyginimo tiek moterims, tiek vyrams. Režiumuojant gyvenimo ir darbo sąlygos blogėja abiem lytims. Moterų ir vyrų nedarbo lygis supanašėjo, bet krizė jems turėjo skirtingą poveikį: moterų darbo sąlygos labai blogėjo dėl netipiškų darbo sutarčių formų plitimo, sumažėjo jų pajamos dėl priverstinio darbo ne visa darbo dieną, laikino darbo arba terminuoto darbo. Po ekonominės krizės vyrai į darbo sektorių grįžo kur kas greičiau nei moterys, kadangi pramonės sektorius atsigavo kur kas greičiau. Prognozuojama, kad moterys, dirbančios viešųjų paslaugų ar valstybiniame sektoriuje, dėl įgyvendintų taupymo priemonių, patirs ilgalaikį neigiamą poveikį darbo rinkoje. Kalbant apie šeimos ir darbo derinimą, galima teigti, kad visuomenės nuomonė šiuo klausimu pakito iš esmės: 2014 metais visų amžiaus grupių vyrai ir moterys nepitaria vyrų pirmumo teisei į darbą, Lietuvos gyventojai linkę pasirinkti simetrinį šeimos modelį, kai abu sutuoktiniai dirba ir abu rūpinasi namais bei vaikais.

Kaimo moterų užimtumas

Lyčių lygybės rodiklių skirtingumas tarp Lietuvos turtingesnių ir skurdesnių regionų tendencingai ryškėja. Nepaisant to, kad Lietuvos kaimas gan sparčiai prisitaiko prie kintančios ekonominės ir socialinės aplinkos, moterims šioje kaitoje tenka pakankamai didelis krūvis. Aukštos kvalifikacijos kaimo gyventojų ir jaunimo migracija intensyvėja, o dauguma išvykstančiųjų sudaro moterys, kas savo ruožtu daro neigiamą poveikį kaimo vietovių socialiniam ir ekonominiam gyvenimui. Šiuo metu moterų ir vyrų nedarbo lygis kaime yra ženkliai sumažėjęs: pagal 2013 metų duomenis, kaimo vyrų nedarbo lygis – 18 %, o kaimo moterų - 14,8 %. Pagrindinė problema yra tai, kad daugumos regionų gyventojų išsilavinimas yra žemas, todėl pastebima motyvacijos stoka

¹ Pokyčių vertinimo ataskaita “Moterys ir vyrai Lietuvos visuomenėje – 2014”, Socialinių inovacijų fondas, Kaunas, 2014.

gerinti gyvenimo kokybę, į naujoves yra žvelgiama su baime. Tyrimas parodė, kad valstybės priemonės, skirtos kaimo moterų verslumo skatinimui, nėra pakankamai išviešintos ir prieinamos.

Moterų verslumo skatinimas

Moterims ir vyrams yra sudarytos teisiškai vienodos galimybės pradėti verslą, nepaisant to visose amžiaus grupėse moterų verslininkių yra kur kas mažiau nei vyrų. Nors pastaraisiais metais moterų verslumas progresyviai didėja, apimdamas įvairesnias veiklos sritis. Pažymėtina, kad 2013 m. moterys sudarė 39 % visų lygių vadovų, bet visuomenės apklausa rodo, kad vis tiktai vyrams yra kur kas lengviau tapti įmonių vadovais, nei šių postų siekiančioms moterims. Gan menką moterų inicijuojamo ir valdomo verslo pėltrą Lietuvoje tebelemia gajūs lyčių vaidmenų stereotipai, priskiriantys moterims šeimos rūpybos funkcijas, o vyrams – šeimos maitintojo, visuomenines funkcijas. Tyrimo apklausos tik paantrino pastarąjį teiginį ir parodė, kad apskritai moterų verslumo klausimas nėra visuomenės dėmesio centre, nepaisant to, kad jau keletą metų apie tai daug diskutuojama politinėje erdvėje.

Moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumai

Moterys per visą savo gyvenimą uždirba mažiau nei vyrai, jų pensijos yra mažesnės ir tikimybė skursti senatvėje yra didesnė. Šio reiškinio priežastys labai įvairialypės: moterims ir vyrams mokamas skirtingas atlyginimas, nors jie atlieka lygiavetį darbą; moterys ir vyrai dirba skirtinguose sektoriuose; moterys ir vyrai už darbo rezultatus skatinami skirtingai; mažai moterų yra vadovaujančiose pozicijose, joms sunku derinti šeimyninį ir profesinį gyvenimą ir t.t. Teisiškai Darbo kodeksas įtvirtina vienodo užmokesčio už vienodos vertės darbą, tačiau atlyginimų skirtumą lemia darbo rinkos segregacija, darbas ne visa dieną ir kt. priežastys. Net 58 % moterų teigia, kad vyrams ir moterims yra mokamas skirtingas užmokestis. Deja, kaip rodo tyrimas, pačios moterys sutinka dirbti už mažesnę atlyginimą. Didžiausi darbo užmokesčio atotrūkiai tarp vyrų ir moterų fiksuojami finansų ir draudimo (38 %), pašto ir pasiuntinių (29 %) ir apdirbamosios gamybos (26 %) srityse.

Šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimas

Orientacija į šeimos vertybes – Lietuvos moterų bruožas. Vis tiktai pastaraisiais metais šeimą, kaip pamatinę vertybę, jau įvardija ir vyrai. Nepaisant šeimai teikiamo prioriteto vertybių skalėje, tradicinės nuostatos apie žmonos ir vyro pareigas šeimoje tebeišlieka. Kaip ir galima buvo tikėtis, labiau tradicinės šeimos modelį palaiko kaimiškos vietovės gyvenantys, vyresnio amžiaus žmonės, tuo tarpu miestuose, daugiau jaunesnio amžiaus asmenų ir moterų pasisako už lygiateisį pareigų namuose pasiskirtumą ir lygias galimybes darbo rinkoje. Darbas ir šeima užima didžiausią kiekvieno asmens gyvenimo dalį ir neretai konkuruoja tarpusavyje. 2014 m. apsklausos duomenimis, nepriklausomai nuo lyties, amžiaus ir gyvenamosios vietos, visos respondentų grupės (daugiau nei 60 %) teigė, kad pirmenybę teiktų darbui ir tik ketvirtadalis apklaustųjų (26 %) pasiūstų šeimai.

Šeimos planavimas ir vaiko priežiūra

Tyrimas parodė, kad daugiau moterų nei vyrų gyvena vieno asmens namų ūkiuose, tokiu būdu moterys ir vėl balansuoja ties skurdo riba, joms yra reikalingos įvairios priemonės, įgalinančios derinti rūpinimąsi vaikais ir darbą. Tebeišlieka tendencija, kad atsakomybės našta šeimoje turi būti dalijamasi ir tiek vyrai tiek moterys turi vienodai dalyvauti įvairiose šeimos gyvenimo situacijose. Vis tiktai pavyzdžiui kalbant apie vaikų priežiūrą, net apie 90% šeimų vaiko priežiūros atostogomis pasinaudojo tik motina, 1,7% šeimų – šias atostogas ėmė pakaitomis, o 7%

respondent atostogomis nesinaudojo. To pasekoje, galima teigti, kad lyčių rolės šeimos institute tebeišlieka gajos.

Švietimas ir mokslas

Lietuvoje netolygus lyčių pasiskirstymas tarp atskirų mokslo sričių bei habilituoto daktaro ir profesoriaus vardą, turinčių mokslininkų tebeišlieka. Deja, mokslo bendruomenėje veikla dažnai siejama su vyriškomis savybėmis, pasiekimus šioje srityje neretai sąlygoja lytis, o šeima yra vienas reikšmingiausių veiksnių, stipriai įtakojančių moterų galimybes ir pasiekimus moksle. Lietuvos švietimo sistema tebėra nelanksti lyčių lygybės, lytiškumo ugdymo ir socialinės lyties raiškos atžvilgiu. Taigi apibendrinant galima teigti, kad lyčių asimetrija atskiruose mokslinės veiklos sektoriuose, srityse ir lygmenyse tebeegzistuoja.

Sprendimų priėmimas

Moterų dalis valdymo institucijose tendencingai didėja, bet išrenkamų moterų į Seimą ar savivaldybių tarybas moterų dalis tebeišlieka maža. Per pastaruosius metus vyrų, manančių, kad moterys turėtų dalyvauti politikoje padidėjo dvigubai, bet kita vertus kiek labiau nei anksčiau suabejota moterų gabumais politikai bei dalyvavimas politikoje glaudžiai sietinas su moteriškumo praradimu, šeimos ir politinės karjeros nesuderinamumu. Stebina tai, kad už radikalių priemonių (lyčių kvotos ir visuomeninių organizacijų dalyvavimas rinkimuose atskirais sąrašais) įvedimą labiau pasisako vyrai. Didinti moterų dalyvavimą sprendimų priėmime reikėtų per visuomenės švietimą. Apibendrinant, pažanga šioje srityje fiksuotina, bet labai lėta.

Sveikata

Moterys savo sveikata rūpinasi kur kas labiau nei vyrai, bet specifinių lygų profilaktikai daugiau dėmesio skiria vyrai. Visuomenėje susiformavęs požiūris, kad pagrindinės priemonės, kurios galėtų prisidėti prie vyrų gyvenimo trukmės yra vyrų domėjimasis sveikata, sveika gyvensena, sportas, žalingų įpročių atsisakymas ir didesnis įsitraukimas į šeimos gyvenimą, kas jau savo ruožtu suponuoja stereotipinio požiūrio į vyrą, kaip į visuomet stiprų, energingą, šeimos maitintoją, iššaknijimą visuomenėje. Kalbant apie lytines ir reprodukcinės žmogaus teises, pažymėtina, kad dauguma respondentų laikosi nuosaikios politikos abortų atžvilgiu, pasisakydami, kad jų uždrausti negalima, tačiau reikia šviesti gyventojus, propoguojant kitus šeimos planavimo būdus. Moterys šiuo atžvilgiu gan liberalios ir pritaria moters teisei pasirinkti, tuo tarpu trečdalis apklaustų vyrų pasisako už besąlygišką abortų draudimą.

Apibendrinant šio tyrimo apžvalgą, galima teigti, kad daugelyje gyvenimo sričių moterų ir vyrų vaidmenų pasiskirstymas pagal biologinę lytį, tradicinis patriarchalinės visuomenės modelis, mažesne ar didesne apimtimi, tebeišlieka. Vis tik, reikia pažymėti, kad žvelgiant laiko perspektyvoje yra stebimos pakankamai palankios tendencijos lyčių lygybės sampratai visuomenėje bei moterų ir vyrų lygių galimybių politikai, augti, bet siekiant pažangos šioje srityje būtina stiprinti lyčių lygybės politiką įgyvendinantį institucinį nacionalinį mechanizmą, kadangi tik tinkamai veikiančios institucijos, jų aiški struktūra, kompetencijos bei funkcijos, darbuotojų gebėjimas adekvačiai spręsti lyčių lygybės klausimus, bei glaudus tarpinstitucinis bendradarbiavimas, veiklos poveikio monitoringas, rezultatų vertinimas ir atskaitomybė yra raktas į lyčių lygybės politikos įgyvendinimo sėkmę.